

Βιβλιοκριτική

Γεωργίου Σκουλά

*Εισαγωγή Στην Πολιτική Φιλοσοφία και Θεωρία: Ρεύματα Σκέψης και Στοχαστές
της Νεωτερικότητας*

Εκδόσεις Gutenberg, 2012

Είχα την χαρά να προσκληθώ ως ομιλητής στην παρουσίαση ενός από τα καλύτερα βιβλία που έχουν εκδοθεί όχι μόνο το 2012, αλλά τα τελευταία χρόνια στην ελληνική βιβλιογραφία για το ερευνητικό αντικείμενο τόσο της πολιτικής σκέψης, όσο και αυτό της φιλοσοφίας. Αυτό είναι το βιβλίο του Γιώργου Σκουλά *Εισαγωγή στην Πολιτική Φιλοσοφία και Θεωρία* που εκδόθηκε πρόσφατα από τις Εκδόσεις Gutenberg και παρουσιάστηκε στον Ιανό Θεσσαλονίκης 30/05/2012.

Ανάμεσα στα σημαντικά πλεονεκτήματα του βιβλίου θα κατέτασσα το γεγονός ότι ο συγγραφέας χρησιμοποιεί ένα σταθερό σαφές ύφος και ένα φιλοσοφικό λόγο που είναι απλός χωρίς να γίνεται ωστόσο απλοϊκός, φανερώνοντας ότι οι σπουδές του έχουν λάβει χώρα στον αγγλοσαξονικό κόσμο. Στόχος του δεν είναι να εντυπωσιάσει τον αναγνώστη με λογοτεχνικές εκφράσεις που θα καθιστούσαν πιο δύσβατη την παρακολούθηση των επιχειρημάτων του, αλλά να καταστήσει όσο το δυνατόν πιο απρόσκοπτη την εξέλιξη του νοήματος και την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Σε άμεση συνάρτηση με τα παραπάνω βρίσκεται και το γεγονός ότι ο φιλοσοφικός λόγος του κειμένου έχει έντονη συνοχή και το ένα επιχείρημα διαδέχεται το άλλο με τον πλέον κατάλληλο τρόπο, ώστε να μην αποσπασθεί η σκέψη του αναγνώστη από την παρακολούθηση της εξέλιξης του νοήματος. Και τα δύο προαναφερόμενα στοιχεία καθιστούν το κείμενο εύληπτο και έτσι ικανό προς ανάγνωση όχι μόνο από πεπειραμένους όσο και από αρχάριους μελετητές της πολιτικής σκέψης.

Ωστόσο, μένοντας στο ίδιο μήκος κύματος με τα αναφερόμενα στη βιβλιοκρισία μου για το προηγούμενο βιβλίο του συγγραφέα (Βλ. Βασίλης Γρόλλιος, Βιβλιοκρισία για το βιβλίο του Γιώργου Σκουλά, *Πολιτική Επιστήμη και Ιδεολογίες. Συστήματα Εξουσίας και Σύγχρονες Ιδεολογίες*, εκδόσεις Παπαζήση, 2010, *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, 60, 2011) δύο

είναι τα σημαντικά πλεονεκτήματα του κειμένου τα οποία μπορούν να το κατατάξουν μέσα στα πλέον προτεινόμενα προς ανάγνωση βιβλία για αυτούς που κάνουν τα πρώτα τους βήματα στην πολιτική φιλοσοφία ή στην πολιτική επιστήμη γενικότερα, τα οποία ξανασυναντάμε και στο τελευταίο βιβλίο του Σκουλά.

Το πρώτο είναι, η έντονη αναφορά του συγγραφέα στα ιστορικά δεδομένα της εποχής του προς εξέταση φιλοσόφου. Η φιλοσοφική ανάλυση δεν λαμβάνει, για τον Σκουλά, μέρος σε ένα αφηρημένο επίπεδο, αυτό της λογικής, ούτε απλώς κινείται παράλληλα με την ιστορική κίνηση. Θέλω να πω ότι, δεν γίνεται μία ανάλυση στο επίπεδο της θεωρίας και αφού αυτή ολοκληρωθεί εκ των υστέρων συνδέεται με την πράξη. Στο σημείο αυτό, ο συγγραφέας αποκόπτει τους δεσμούς του με τη στρατηγική της πλειονότητας των μελετών για την ιστορία της πολιτικής σκέψης στην ελληνική αλλά και στη διεθνή βιβλιογραφία. Δεν έχουμε δηλαδή για τον Σκουλά δύο ξεχωριστές μεταξύ τους διαστάσεις, αυτή της θεωρίας και αυτήν της πράξης που έρχονται από τον συγγραφέα σε κάποιου είδους επαφή. Μπορεί κάθε κεφάλαιο να εισάγεται με ένα εισαγωγικό υποκεφάλαιο το οποίο αναφέρεται στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής του κάθε φιλοσόφου, αλλά το ιστορικό στοιχείο παραμένει και στα επόμενα υποκεφάλαια. Το φαινόμενο της εξουσίας δεν συνδέεται απλώς και μόνο με τις διάφορες μορφές διακυβέρνησης που προτείνει ο κάθε φιλόσοφος αλλά αναλύεται σε άμεση συνάρτηση με το θεσμό της ιδιοκτησίας και των ταξικών συγκρούσεων που προκύπτουν από τον τρόπο με τον οποίο είναι οργανωμένη η παραγωγή των πλέον απαραίτητων αγαθών. Μπορεί να μην διατυπώνεται με τον πλέον ξεκάθαρο και αρμόζον τρόπο αλλά ο αναγνώστης δεν θα δυσκολευτεί να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το αίτημα για δημοκρατία προϋποθέτει τη συλλογική διαχείριση του πλούτου από αυτούς που τον παράγουν, κάτι που ασφαλώς δεν μπορεί να γίνει σε καθεστώς καπιταλιστικής παραγωγής, στην οποία υπάρχει ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής.

Εξαιτίας των παραπάνω ο συγγραφέας φανερώνει τις καταβολές του στη μαρξιστική φιλοσοφία του διαλεκτικού υλισμού. Εδώ ο Σκουλάς, έμμεσα, πάλι όπως και στο προηγούμενο βιβλίο του, φανερώνει τις καταβολές του στην κριτική θεωρία ιδιαιτέρως μέσω της υιοθέτησης από μέρος του της έννοιας της κριτικής, όπως αυτή γίνεται αντιληπτή στο κλασικό δοκίμιο του Max Horkheimer, *Η παραδοσιακή και η κριτική θεωρία*. Σύμφωνα με αυτό το μονοπάτι σκέψης, η θεωρία έχει διαλεκτική σχέση με την πράξη, δηλαδή βρίσκεται σε σχέση διαμεσολάβησης με αυτήν από τη στιγμή που και οι δύο είναι εκφάνσεις της ίδιας πραγματικότητας. Ο Σκουλάς εύστοχα παρατηρεί στο προηγούμενο βιβλίο του πως ο Marx «...δεν εκλαμβάνει την εμπειρία ως παθητική αντανάκλαση μιας πραγματικότητας που θα

ήταν δοσμένη στα άμεσα δεδομένα των αισθήσεων» (Σκουλάς Γιώργος, *Πολιτική Επιστήμη & Ιδεολογίες*, Παπαζήση, 2010, σελ. 54).

Άμεση απόρροια της διαλεκτικής είναι η λογική του αντεστραμμένου κόσμου η οποία προϋποθέτει τη διαλεκτική μορφή και περιεχομένου. Η πραγματικότητα για το μαρξιστικό στοχασμό χωρίζεται σε δύο επίπεδα, στο φαινόμενο/μορφή και στην ουσία/περιεχόμενο τα οποία διαμεσολαβούνται, από τη στιγμή που είναι διαφορετικές στιγμές της μίας και μοναδικής πραγματικότητας. Αυτή η ερμηνεία για τη διαλεκτική βλέπει τις μορφές που μας εξουσιάζουν, κυριότερες των οποίων είναι το κράτος, το χρήμα, την αστική μορφή δημοκρατίας, ως τρόπους έκφρασης της πιο σημαντικής σχέσης μέσα στην κοινωνία, του πώς έρχονται σε επαφή οι άνθρωποι μεταξύ τους και με τη φύση προκειμένου να ικανοποιήσουν τις πλέον βασικές τους ανάγκες. Ενώ όμως η αρχική τους προσπάθεια είναι η ικανοποίηση των αναγκών, αυτή έχει ως τελικό αποτέλεσμα την ικανοποίηση της ανάγκης του χρήματος να πολλαπλασιάζεται. Να ο γρίφος, να το φαινόμενο του αναποδογυρισμένου κόσμου που η φιλελεύθερη σκέψη δεν κατάφερε να εξηγήσει, κατάφερε όμως να το εξηγήσει ο Μαρξ.

Το πιο έκδηλο μέρος του βιβλίου στο οποίο αυτή η αναφορά γίνεται εμφανής είναι οι συμπερασματικές παρατηρήσεις στο κεφάλαιο για τον Χέγκελ. Ο Σκουλάς γράφει: «Το συμπέρασμα που εξάγεται από την τελευταία κυρίως μεγάλη ενότητα αναφορικά με τη φιλοσοφία του κράτους είναι το ακόλουθο: Υπάρχει διάχυτη η απορία πώς γίνεται και οι άνθρωποι εκλαμβάνουν το κράτος ως δύναμη η οποία οργανώνει την κοινωνία, αφού στην ουσία η κοινωνική δομή είναι εκείνη που το γεννά. Επιπλέον, πώς γίνεται να θεωρούν οι άνθρωποι τον πλούτο ως μορφή του κεφαλαίου ενώ στην πραγματικότητα είναι προϊόν της συλλογικής εργασίας τους;» (σελ. 340-341). Ενώ όμως ο αναγνώστης περιμένει στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, αυτό για τον Μαρξ, αυτή η ανάλυση να επεκταθεί και να συνδεθεί με το φαινόμενο του φετιχισμού, αυτή του η προσδοκία δεν ικανοποιείται πλήρως.

Μπορεί να γίνεται έμμεση αναφορά στο τι συνεπάγεται ουσιαστικά η διαλεκτική ανάλυση όταν διαβάζουμε ότι, «Το επικεντρωμένο ενδιαφέρον του-(εννοεί τον Μαρξ) στο επίπεδο της οικονομικής οργάνωσης της νεωτερικής αστικής κοινωνίας τον ώθησε ώστε να μετακινήσει την προβληματική της ελευθερίας από τον χώρο της κριτικής και της θέσπισης ηθικών κανόνων στο χώρο της παραγωγής και της αναπαραγωγής της ανθρωπίνης ζωής.» (σελ. 357-358), αλλά δεν γίνεται περαιτέρω αναφορά στη διαλεκτική μορφή και περιεχομένου που έχει στόχο την αποφετιχοποίηση των μορφών.

Συμπερασματικά θα έλεγα ότι το σύνολο της ανάλυσης του εν λόγω βιβλίου κινείται στα πλαίσια της μαρξιστικής σκέψης, όπως αυτή έγινε αντιληπτή από τη σχολή της Φρανκφούρτης, αν και με έναν όχι τόσο εμφανή τρόπο, όσο θα μπορούσε και ενδεχομένως ή θα έπρεπε. Αυτό όμως σίγουρα δεν ακυρώνει τον εξαιρετικά αξιόλογο χαρακτήρα του κειμένου και τη θετική αποτίμηση από μέρους μου. Η συνολική θεωρητική επεξεργασία του Γ. Σκουλά μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια γενναία προσπάθεια να διαβάσει την ιστορία της πολιτικής φιλοσοφίας μέσα από τη διαλεκτική θεωρίας και πράξης και ως το αφετηριακό σημείο μιας εξαιρετικά γόνιμης συζήτησης για τα προαναφερόμενα θέματα.

Βασίλειος Γρόλλιος, Διδάκτωρ Φιλοσοφίας του ΑΠΘ

Dominique Gewirtz

Η κοινωνική ενσωμάτωση: Μια σύγχρονη προσέγγιση.

Εκδόσεις Κριτική, 2008

Η μελέτη της Dominique Gewirtz, διακεκριμένης κοινωνιολόγου-διευθύντριας σπουδών στην Ανωτάτη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών στο Παρίσι, αφιερώνεται στη διαδικασία συμμετοχής του ανθρώπου στη σύγχρονη κοινωνία και διαρθρώνεται σε τρία μέρη. Εισαγωγικά, ωστόσο, προηγείται ένα κεφάλαιο υπό τον τίτλο *Ιστορία των λέξεων* (σσ. 39-58), στο οποίο η συγγραφέας παρουσιάζει την αντιπαράθεση που αναπτύχθηκε κατά τον 20^ο αιώνα για την ακριβέστερη και δικαιότερη λεξιλογική απόδοση, νοηματική οριοθέτηση της συμμετοχής στην κοινωνία. Εκκινεί από την αντιπαράθεση της επιχειρηματολογίας μεταξύ των οπαδών της κοινωνικής ενσωμάτωσης και εκείνων της πολυπολιτισμικότητας και συνεχίζει με τη διάκριση ανάμεσα στην υιοθέτηση των πολιτισμικών χαρακτηριστικών της κοινωνίας και στη συμμετοχή στα διάφορα επίπεδα του κοινωνικού βίου, σημειώνοντας ότι η μεγάλη πλειονότητα των Γάλλων ερευνητών την τελευταία εικοσαετία υιοθέτησε την έννοια της κοινωνικής ενσωμάτωσης που δεν αποτελεί μόνο αποτέλεσμα συμμόρφωσης της συμπεριφοράς στους κανόνες αλλά και της ενεργούς συμμετοχής τους στο συλλογικό βίο.

Στο πρώτο μέρος (σσ. 59-116), που τιτλοφορείται *Η παράδοση της κοινωνιολογικής σκέψης*, παρουσιάζονται οι προσεγγίσεις των κοινωνιολόγων, η σκέψη των οποίων άσκησε περισσότερο άμεση επιρροή στις γνώσεις μας για τις διαδικασίες κοινωνικής ενσωμάτωσης και απενσωμάτωσης που διακρίνουν τις σύγχρονες κοινωνίες. Αρχικά, αναλύεται η σκέψη του Durkheim, σύμφωνα με τον οποίο η συνεκτική ενότητα της κοινότητας δεν μπορεί πλέον να επέλθει μέσω της ομοιομορφίας αντικαταστών μεταξύ των ανθρώπων (μηχανική αλληλεγγύη), αλλά μέσω της συμπληρωματικότητας των λειτουργιών που ασκούν (οργανική αλληλεγγύη) και της συμμετοχής τους σ' αυτό που αποκαλεί ενσωματωμένη κοινωνία (θρησκευτική, οικιακή ή πολιτική), ενώ παράλληλα αντιπαραβάλλονται ακροθιγώς οι απόψεις των Besnard, Mauss, Spencer και Halbwachs. Στη συνέχεια αναπτύσσεται η θεωρία του Tonnie σχετικά με την αντίθεση μεταξύ κοινότητας και κοινωνίας, με τον κοινωνιολόγο να εκφράζει αιτιολογημένα την προτίμησή του στην πρώτη, την οποία χαρακτηρίζει ζωντανή, φυσική και θεωρεί ότι προηγείται ιστορικά της δεύτερης. Παράλληλα, προβάλλεται η προσέγγιση του Weber, ο οποίος προβαίνει στην ίδια διάκριση με κυρίως αναλυτικό τρόπο, και η ανάλυση του Elias αναφορικά με τον τρόπο με τον οποίο συνδέονται

τα άτομα μεταξύ τους στο πλαίσιο του πλήθους των ατόμων που αποτελεί την κοινωνία. Έπειτα, στο επίκεντρο τίθενται οι θεωρίες των Merton και Parsons για τους τρόπους ενσωμάτωσης και ατομικής προσαρμογής, οι αναλύσεις αμερικανών κοινωνιολόγων της εικοσαετίας 1950-70 (Hirschi, Sutherland & Cressey, Cohen) για τις αιτίες διολίσθησης των νέων στην εγκληματικότητα και οι κριτική για τις έννοιες της κοινωνικής ενσωμάτωσης και της ταυτότητας από τους Levi-Strauss, Durkheim, Boudon, Lazarsfeld.

Το δεύτερο μέρος (σσ. 117-193), που φέρει τον τίτλο *Η ενσωμάτωση των μεταναστών και των απογόνων τους στην εθνική κοινωνία*, επικεντρώνεται στον τρόπο με τον οποίο οι μεταναστευτικοί πληθυσμοί συμμετέχουν στην κοινωνία υποδοχής και στην ενσωμάτωσή τους στο συλλογικό βίο. Αρχικά, εκτίθενται οι απόψεις των Park, With και Francis για τους τρόπους σταδιακής ενσωμάτωσης μειονοτικών πληθυσμών στην κοινωνία υποδοχής. Στη συνέχεια, προβάλλεται η ριζική μεταστροφή της πλειονότητας των κοινωνιολόγων στην άποψη των εκπροσώπων της Σχολής του Σικάγου ότι η αφομοίωση αποτελούσε δημοκρατικό μέσο προκειμένου να συμμετάσχουν τα μέλη των μειονοτικών ομάδων στο συλλογικό βίο χωρίς να εξαναγκάζονται παράλληλα να εγκαταλείψουν τον πολιτισμό καταγωγής τους και η πλήρης κατανόηση της αξίας της εθνότητας ως έκφρασης πλούτου. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται στο σημείο αυτό στους Gordon και Yinger. Παράλληλα, ξεδιπλώνεται η διαμάχη που ξέσπασε στις δεκαετίες 1980 και 1990 στη Γαλλία για το ζήτημα της σχέσης εθνικής ταυτότητας και κοινωνικής ενσωμάτωσης μεταξύ των «ενσωματιστών» ερευνητών που επιθυμούσαν να συνεχιστεί η προτίμηση στο πρότυπο της παραδοσιακής ενσωμάτωσης επιμένοντας ότι τα προβλήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης είναι περισσότερο κοινωνικά παρά εθνοτικά και των «πολυπολιτισμικών» ερευνητών, οι οποίοι υποστήριζαν ότι ήταν επιθυμητό να ανανεωθούν οι μορφές ενσωμάτωσης. Έπειτα, παρατίθενται τα εμπειρικά αποτελέσματα κυρίως από την εθνική στατιστική έρευνα MGIS αναφορικά με τις διάφορες διαστάσεις της κοινωνικής ενσωμάτωσης, με σημαντικότερο συμπέρασμα ότι η διαδικασία ενσωμάτωσης της πλειονότητας των παιδιών των μεταναστών παίρνει διαφορετικές μορφές ανάλογα με την εθνική τους καταγωγή. Πλέον η πρώιμη και παρατεταμένη γνωριμία των παιδιών των μεταναστών με το σχολείο συμβάλλει στην εσωτερίκευση των πολιτισμικών κανόνων και επιβάλλει τη γενικευμένη χρήση της τοπικής γλώσσας, αλλά δεν οδηγεί στην ίδια (εν συγκρίσει με τα παιδιά των αυτοχθόνων) σχέση με την πολιτική και την ίδια ταύτιση με το έθνος.

Στο τρίτο μέρος (σσ. 193-278), που τιτλοφορείται *Η ενσωμάτωση της εθνικής κοινωνίας*, υποστηρίζεται ότι η ατομική αξιοπρέπεια έγκειται συγχρόνως στην άσκηση των πολιτειακών δικαιωμάτων (που εκφράζεται κατεξοχήν με την άσκηση του εκλογικού δικαιώματος που

θεμελιώνει την πολιτική νομιμοποίηση) και στη συμμετοχή στην παραγωγή του πλούτου (που θεμελιώνεται με το δικαίωμα στην απρόσκοπτη ανάπτυξη επαγγελματικής δραστηριότητας). Τεκμηριώνεται ο ρόλος του σχολείου στην κοινωνική ενσωμάτωση, παρατίθενται οι στάσεις γάλλων πολιτών για την πολιτειακή συμμετοχή όπως διαφοροποιούνται ανάλογα με την πολιτικές τους πεποιθήσεις και τα δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, επισημαίνεται ο κίνδυνος μετατροπής της κρατικής αρωγής στους ενδεείς πολίτες να επιφέρει την ταπείνωσή τους, τον κλονισμό της αξιοπρέπειάς τους και εν τέλει την περιθωριοποίησή τους. Στη συνέχεια, αναλύονται ο ρόλος της οικογένειας και του θρησκευάτος στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και ο τρόπος που η σύγχρονη κοινωνία χάρη στο μετασχηματισμό της δημόσιας δράσης εξελίσσεται σε προνοιακή δημοκρατία· τεκμηριώνεται το αναγκαίο της πολιτικής του γενικευμένου παρεμβατισμού και περιγράφονται ορισμένες δράσεις εντός του γαλλικού κράτους για την άμβλυνση των διακρίσεων με θύματα νέους μεταναστευτικής προέλευσης. Έπειτα, αναγνωρίζεται το βάρος της εθνικής παραμέτρου στους τρόπους ενσωμάτωσης με παρεμβατική κοινωνική πολιτική και αναλύονται συγκεκριμένα παραδείγματα της ιδιαιτερότητας κάθε εθνικής κοινωνίας (γενικές μορφές που πήρε το κράτος πρόνοιας, προστασία των ηλικιωμένων και εξαρτημένων ατόμων, αγώνας κατά της φτώχειας και πολιτικές κοινωνικής ενσωμάτωσης των παιδιών των μεταναστών). Τέλος, εξηγούνται αφενός τα αίτια που φέρουν την προνοιακή δράση από πλευράς πολιτείας να ενισχύει την ιδιαιτεροποίηση των κοινωνικών σχέσεων και την παγίωση των ιδιαιτεροτήτων των διαφόρων επιδοτούμενων ομάδων -με συνέπεια να παρατηρείται τάση εθνοποίησης των γειτονιών των μεγάλων πόλεων και γενικότερη κοινοτικοποίηση του πληθυσμού- και αφετέρου οι παράγοντες που οδήγησαν στην αποτυχία της κοινωνικής ενσωμάτωσης ενός τμήματος της δεύτερης μεταναστευτικής γενιάς.

Το βιβλίο ολοκληρώνεται με το κεφάλαιο *Συμπέρασμα* (σσ. 279-287), επιτομή της όλης προηγηθείσας ανάπτυξης, όπου μεταξύ άλλων διαπιστώνεται ότι η πραγματική κοινωνική ενσωμάτωση στις δημοκρατικές κοινωνίες δεν μπορεί να στηριχτεί παρά στην αναγνώριση ίσης αξιοπρέπειας για όλους.

Σε γενικές γραμμές, η Gewirtz πραγματεύεται με μια προσέγγιση πρωτίστως κοινωνιολογική το ζήτημα της διαδικασίας συμμετοχής του ανθρώπου στη σύγχρονη κοινωνία και κυρίως της κοινωνικής ενσωμάτωσης μεταναστευτικών πληθυσμών αλλά και γενικότερα μειονοτικών ομάδων. Συνοψίζει τη θεωρητική έρευνα, παρουσιάζει αποτελέσματα εμπειρικών μελετών και δεν αποφεύγει να εκθέσει αιτιολογημένα την προσωπική της θέση. Βέβαια, εστιάζει κυρίως στη γαλλική περίπτωση, αλλά πολλά από τα

φαινόμενα που εξετάζει συνιστούν μια παγκόσμια πραγματικότητα και συνεπώς έχουν ευρύτερο ενδιαφέρον. Τα δύο πρώτα μέρη παρά την εκτενή παρουσία αυτούσιων αποσπασμάτων σημαντικών ερευνητών είναι πυκνογραμμένα, αλλά ως επί το πλείστον κατανοητά, αν και σε ορισμένα σημεία ο λόγος γίνεται τραχύς και δύσκαμπτος. Το τρίτο μέρος προσθέτει μια ρεαλιστική και ανθρωπιστική προσέγγιση του φαινομένου της φτώχειας, της ψυχολογίας των αναξιοπαθούντων και μια εμβριθή κριτική στην κρατική παρεμβατική πολιτική που ακροβατεί ανάμεσα στην πραγματική αρωγή και την ακούσια έμμεση ενδυνάμωση των ιδιαιτεροτήτων των μειονοτικών ομάδων. Αποκαλύπτονται έτσι δυσδιάκριτα σημεία που δυσχεραίνουν την εφαρμογή μιας αποτελεσματικής στρατηγικής από πλευράς πολιτειακών οργάνων και φορέων.

Καταληκτικά, το πόνημα αυτό συνάδει με την αποστολή του κοινωνικού επιστήμονα να συμβάλει στην ανάπτυξη του θεωρητικού υποβάθρου, στη συσσώρευση εμπειρικής γνώσης και στη διεύρυνση της εν γένει προβληματικής γύρω από πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά φαινόμενα-εξελίξεις, από το βαθμό αποτελεσματικότητας στην αντιμετώπιση των οποίων εξαρτώνται η λείανση των εγγενών εντάσεων του κοινωνικού βίου, η βελτίωση των συνθηκών ζωής, η επίτευξη της αρμονικής συνύπαρξης των ανθρώπων, η σφυρηλάτηση πανανθρώπινων αξιών και αρετών σε μια δημοκρατική κοινωνία.

Κυρίτσης Δημήτρης, Διδάκτωρ Φιλοσοφίας του Α.Π.Θ.